

---

## ЕВОЛЮЦИЯ И ИНТЕЛИГЕНТЕН ДИЗАЙН\*

---

ГЕОРГИ К. МАРИНОВ\*\*

### ИНТЕЛИГЕНТНИЯТ ДИЗАЙН И ИСТОРИЧЕСКИТЕ КОРЕНИ НА НАШЕСТВИЕТО НА ПСЕВДОНАУКАТА

**Abstract:** Creationism in general, and the theory of Intelligent Design (ID) in particular, have so far mostly remained outside the mainstream discourse in Bulgaria and other Eastern European countries, in contrast with the perpetual controversy they generate in the United States. However, this situation may change in the near future as active initial forays are being made here to assert the presence of creationism in society. Albeit, based on a superficial reading of its recent socio-political history, this may seem counterintuitive, a fertile intellectual soil for creationism seems in fact to be present in this part of Europe, a circumstance that requires closer examination. The discussion carried on in this journal regarding the scientific credibility of ID has been quite informative as to the factors underlying the vulnerability of Bulgarian society to pseudo-scientific ideas. In this article, the author analyses the pro-ID argumentation presented in one of the articles in the series (Gagov 2016), first, from a scientific and philosophical point of view, and then in the larger socio-historical context from which ID is derived. This is then used as an illustration helping the reader to understand how the current situation developed. The article highlights the dangers to the intellectual health of society by making a comparison with analogous phenomena in the past and their consequences.

**Keywords:** intelligent design; evolution; religion; creationism; pseudoscience.

След публикацията в сп. „Философски алтернативи“ на статия (Димитрова 2015), открито пропагандираща теорията на *интелигентния дизайн* (ИД), както и защитата на докторска дисертация (Велкова 2016) със съдържание в същия дух (трудове с откровено ниско научно качество, в които ИД се представя по едностранчив и пристрастен начин, без да се демонстрира достатъчна запознатост с тематиката), списанието публикува серия статии, посветени на ИД и това доколко ИД представлява легитимна интелектуална дейност (Маринов 2016; Гурова 2016; Гагов 2016). Про-ИД статията сред тях (Гагов 2016) заслужава по-задълбочено внимание и анализ не толкова с аргументите си в подкрепа на ИД и срещу еволюционната биология, които са стандартни, рециклирани, оборвани до безкрай креационистки клишета (дори рисунките на Хекел и Пилтдаунския човек записват участие), колкото с това какво тя разкрива за интелектуалния климат в България (а и в други държави в аналогично

---

\* С този блок статии етапно приключваме дискусията за ИД. Но започваме две други:  
 – за „некласическата наука“ и типовете некласически теории  
 – за отношението наука–религия и мястото на религията в образованието.  
 В статиите тук са повдигнати немалко интересни въпроси, засягащи тези две теми. Очакваме вашите статии. (бел.ред.)

\*\* Д-р в Department of Genetics, Stanford University School of Medicine, Stanford, CA 94305. Email: gkm359@gmail.com

социоекономическо състояние в региона и по света), и това как фактори, които не би трябвало да играят никаква роля в дебати по чисто научни и философски въпроси, в действителност диктуват мисленето по тях на мнозина.

Опасно следствие от тези тенденции са продължаващата деградация на интелектуалните и аргументативни стандарти, превземането на общественото съзнание от псевдонаука и необосновани конспиративни теории, намесата на идеологически догми в науката и пр. нежелателни явления. Колко рискови са те се илюстрира от историята, даваща ни достатъчно примери на общества, изпаднали в капана на дерационализацията и по този начин или сложили окончателен край на или сериозно забавили развитието на науката и философията в техните рамки, по-този начин ограничавайки перспективите за бъдещо положително за тях развитие.

### **Консеквенциализмът и последствията от намесата му в науката**

Нека разгледаме следния пасаж:

„Наличието на предварителен план, както е постулирано от ИД, предполага смисъл в съществуването на всяка отделна личност и на човечеството като цяло, а следователно и на причина за съществуването на живота на Земята и на човека. Това е контроверсно на еволюционната идея, която разглежда появата на живота и човека като спонтанна и безцелна динамика на материята. Доведен до масовото съзнание, вторият възглед съдейства за постепенното отпадане на всякакви задръжки и неминуемо води до деградация. Нарастващото влияние на атеизма и повсеместната реклама на всякакви грехове, както и непознатата до днес достъпност на материални блага и развлечения, утвърждават като социално приемливи и дори престижни най-различни форми на егоизма“ (Гагов 2016: 102).

Тук виждаме преповтаряне на същността на религиозната опозиция срещу еволюционната теория. ИД и научните му претенции са продукт на дългата съдебна битка срещу преподаването на еволюцията в американските училища и на разделението между държава и религия, залегнало в тамошната конституция (Маринов 2016), в резултат на което креационизмът бива принуден да се маскира зад все повече и повече слоеве от наукообразна реторика. Но сърцевината на анти-еволюционизма си остава същата: тъй като тя подкопава устоите на традиционната религия, еволюционната теория трябва да е грешна.

Елементарната логическа грешка, на която такова мислене почива, би трябвало да е очевидна: позоваването на последствията. Логиката е следната:

- ако  $A$ , то  $B$
- $B$  е нещо нежелателно и нелицеприятно
- следователно  $A$  не е вярно.

Конкретно в случая:

- ако еволюционната теория е вярна, то това означава край (първо) на традиционната религия, и (второ) на свързаните с нея морални и поведенчески норми;
- това би било ужасно;

– следователно еволюционната теория не може да е вярна.

Съмнително е доколко еволюционната теория води до социална дистопия, тъй като съществува ясно изразена негативна корелация между нерелигиозността на едно общество и социалната му дисфункционалност. Нека сравним Скандинавските страни и Япония, от една страна, с тези от Централна Америка или Централна Африка, от друга. Или пък да погледнем как стоят нещата в САЩ, където по всички обективни мерки най-социално дисфункционалните щати са именно тези в дълбоко религиозния Юг на страната. Разбира се, корелацията не разкрива причинно-следствените връзки: нерелигиозността може да води до по-стабилни и добре устроени общества, но и материалната осигуреност може да води до упадък на традиционната религия. Корелацията обаче е достатъчна за да обори тезата „нерелигиозност → социална дистопия“.

Съмнително е и доколко религиозните норми на поведение са образец за подражание. Все пак в момента те се следват най-стриктно в Саудитска Арабия, брутален репресивен режим, в който едва ли някой разумен човек би искал да живее.

Но нека да отделим тези въпроси настрана като етични такива, със субективни отговори. По-дълбокият проблем е, че ако дадена научна теория има накърняващи чувствителността ни следствия, то изобщо не следва, че тя е погрешна. Истинността на една научна теория, и в частност на еволюцията и еволюционната теория (като нека отново да отбележим, че фактът, че еволюцията се е случила, и теорията, която обяснява как това е станало, са две различни неща; Маринов 2016; Gould 1981), е независима от нейните следствия за хората.

Неразбирането на този прост факт има сериозни последствия. Целта на науката е да подобрява разбирането ни за заобикалящата ни реалност, което е най-силното оръжие на човечеството в еволюционната му борба за оцеляване, тъй като то ни позволява да манипулираме физическия свят около нас за наши цели, и да осъзнаваме последствията от действията си и да ги насочим/променим по съответния начин. Съответно отричането на научните теории по ненаучни причини води до откъсване от реалността, с всички произтичащи от това трагични резултати, засягащи адекватността на взимането на решения. Ако еволюционната теория ни разкрива, че човекът е биологически организъм, движен основно от дълбоки еволюционни фактори като максимизацията на инклузивния фитнес (Wilson 1975), то единственото, което ни остава, е да променим разбирането си за човешката същност. Да тръгваме на война срещу науката просто защото не ни харесва, би било детинско, а в дългосрочен план и самоубийствено. Но именно това е изборът на много хора, и не само религиозни такива. Примерите за секуларна идеологическа опозиция срещу научни теории са много и по-долу ще се спра по-подробно на някои от тях, без които не може да се разбере цялостно ситуацията в български контекст; казаното дотук засяга общия антиеволюционен аргумент,

който е наистина основно религиозно мотивиран. Преди това обаче е нужно да се изяснят още няколко аспекта на спора между религия и наука.

### **Човекът – биологично или духовно-биологично същество?**

Умишлено копирам въпроса както той е зададен от Гагов (2016), тъй като ролята на „духовното“ в дебата около ИД се пренебрегва, а тя е от огромно значение. ИД не засяга само еволюционната биология, а науката генерално, и пълна оценка на ИД като алтернатива на еволюционната теория може да бъде дадена само в този цялостен контекст.

### ***Математически модели, научни теории и тяхната връзка с реалния свят***

Нека се спрем на още един цитат:

„При математическото моделиране авторът на модела е и негов господар. Самият модел се основава на хипотеза или теория, а математиката е инструмент. Малки промени при неговото използване водят до качествени разлики. Моделът лесно би асимилирал промяна напр. от 20 000 години на 200 000 или на 2000. Следователно всеки модел се базира на определен възглед и ако той е неверен, това се отразява и на модела. Може да се направи математически модел и на сътворението. И какво от това? Нима той ще го докаже? Така че ако с математиката не се спори (срв. Маринов 2016), то нейните модели подлежат на критика по същество“ (Гагов 2016: 103).

Във философията на науката съществува дълбок проблем, засягащ отношението между научните теории и външната реалност, такава, каквато тя е извън човешкото съзнание (Worrall 1989; Landry, Rickles 2011). Разбирането на модерната физика за природата на материята и време-пространството почива на математическа теория, конструирана около връзки между субатомни частици/полета, върху чиято реална същност ние нямаме директни наблюдения. Как тогава следва да мислим за тях? Т.нар Стандартен модел на физиката на елементарните частици обяснява резултатите на всички експерименти, правени досега, с изумителна прецизност. Тази обяснителна мощ изисква обяснение, и най-естественото такова е, че теорията е толкова успешна, тъй като ненаблюдаемите частици/полета наистина съществуват такива, каквито тя ги описва. Това е позицията на научния реализъм.

Но това не е непременно оправдано заключение, тъй като в историята на науката има достатъчно примери за емпирично успешни теории, позовавали се на ненаблюдаеми елементи, които по-късно биват отхвърлени. Можем ли да бъдем сигурни, че Стандартният модел няма да бъде заменен от радикално различна квантова теория на полетата и от фундаментално различно разбиране за природата на субатомните частици? Впрочем именно това е основната задача пред физиката вече четири десетилетия, понеже е добре известно, че Стандартният модел е непълен, понеже успешна квантова теория на гравитацията все още не е разработена (Woit 2011). Но тази нова теория едва ли ще отхвърли всичко, научено до момента, тъй като е много трудно за вярване, че фундаментално погрешна теория би могла да бъде в толкова прецизно съзвучие с такова огромно количество експериментални

резултати. И по принцип, ако се вгледаме внимателно в историята на научните теории, дори и когато те бъдат из основи ревизирани, по-старата теория не бива изоставена напълно, по-скоро новата теория гради върху ядро от все още валидни компоненти от по-старата, и голяма част от математическата структура се запазва. Това е един от основните аргументи зад позицията на структурните реалисти, според които структурата на теорията е най-важният компонент на разбирането ни за реалността, и от които има два общи типа. Според епистемния структурен реализъм (ЕСР) пълно познание за природата на ненаблюдаемите елементи от реалността е невъзможно, но техните връзки и взаимоотношения (т.е. структурата на теорията) могат да бъдат разбрани. Според онтичния структурен реализъм (ОСР) тези връзки са действителната същност на реалността, виждане, което е популярно особено от гледна точка на фундаменталната роля, която теорията на групите и математическите симетрии играят в теоретичната физика.

Защо се спирам на тези въпроси? Екстремният научен реализъм е по природата атеистичен, но, поне повърхностно погледнато, в рамките на структурния реализъм, е възможно зад недосегаемостта на фундаменталната реалност да се „скрие“ едно теистично разбиране за природата на заобикалящия ни свят, и да се отвори място за ИД като валидна алтернатива на чисто материалистичната еволюционна теория. Това обаче е само привидно, на практика една такава програма се сблъсква с непреодолими трудности.

Първо, математическите модели на популационната и еволюционната генетика не съдържат ненаблюдаеми елементи в тях, съответно възражението за връзката между модели и реалност просто не е приложимо в случая. Те се базират на разбирането ни за природата на генетичния материал и механизмите на неговата репродукция, а ДНК и хромозомите не са нещо ненаблюдаемо с мистериозна природа. Веднъж установят ли се молекулярните основи на наследствеността, теорията на популационната генетика наистина следва чисто математически (Маринов 2016). Еволюционната теория, построена на нейната основа, зависи от параметри, но техните стойности се измерват емпирично и също отразяват обективната наблюдаема реалност.

Второ, ИД постулира съществуването на допълнителни елементи от реалността. Които обаче се оказват несъвместими именно със структурата на фундаменталните физически теории на съвременната физика, без значение природата на вече присъстващите в нея елементи (освен ако не се прибегне до неприемливи от религиозна гледна точка компромиси с традиционните религиозни доктрини; Marinov 2014). За това по-подробно по-долу.

### ***Единността на научния светоглед и вътрешните противоречия на ИД***

Преди това ще отделя време на един от най-острите недостатъци на ИД, а именно, че в реалния живот ИД е „теория“, пълна с крещящи вътрешни противоречия, което само по себе си го дискредитира тотално, тъй като минимално изискване към една валидна теория е в нея да няма явни такива.

Причината за това е основно политическа: ИД възниква в отговор на съдебните решения, обявили преподаването на религиозно мотивиран антиеволюционизъм за неконституционално, принуждаващи креационизмът да мутира във все по-научнообразни форми, които да не попадат под ударите на вече формулираните постановления. Но креационистите не еволюират в синхрон и така в ИД днес има библейски литералисти, настояващи, че светът е на по-малко от 10,000 години (Young Earth Creationism, или YEC); други, които приемат, че планетата е много по-древна, но не и фактите на биологическата еволюция (Old Earth Creationism, или YEC); трета група приемат, че животът е еволюирал, но теглят чертата с появата на хората, която трябва да е била акт на специално сътворение; четвърти, най-безобидната версия на ИД, преливаща в теистична еволюция, приемат еволюционните факти в тяхната цялост, но отказват да приемат, че процесът е бил ненасочен и изцяло материалистичен. Всички тези разнородни виждания са обединени под общия покрив на ИД в името на по-висшата анти-еволюционна цел, но дори и най-бегъл поглед показва веднага колко напълно несъвместими едно с друго те са. Няма как един и същи човек да се придържа едновременно към YEC и да говори за неща, случили се преди стотици милиони години. Изчислването на тези противоречия е практически невъзможно, тъй като то би разкъсало на парчета антиеволюционното движение.

Няма как ИД да бъде сериозна теория без на такива основни въпроси да бъде отговорено ясно и точно. Както и много други: какъв точно е „Интелигентния Създател“, кога и как се е намесвал, и т.н. Точно тези противоречия наблюдаваме в статията на Гагов, където в един момент се говори за *Archaeopteryx* и динозаври:

„А да сте чували, че археоптериксът е динозавър, а не както се смяташе древна птица“ (Foth и съавт. 2014)? И тук, въпреки откритието, обяснението за произхода на птиците не мръдна нито на йота“ (Гагов 2016: 106).

След което се преминава към откровена YEC реторика:

„Съществуват редица данни, които предполагат, че утвърдената в науката времева скала е погрешна и възрастта на Земята и космоса са много по-малки от възприетите. Проблемите в датирането са обективни и не бива да се подценяват. Възможно е грешки в изчисленията да се дължат на най-различни причини, дори на промени в основните физически константи и оттам в хода на времето“ (Гагов 2016: 107).

А на друго място виждаме позоваване на конспиративната теория за присъствието на *Homo sapiens* в днешния му вид в дълбока геологична древност:

„Пример за това е достъпната и на български език книга на Кремо и Томпсън (2002). Ценното в техния труд е, че се анализират десетки артефакти от хора и тяхната дейност, разпръснати по цялото земно кълбо, които се датират на много по-голяма от максимално възможната от еволюционна гледна точка възраст, както и критичен анализ на известните до началото на 90-те години на XX век находки от хора. Основавайки се на тези факти, те

предполагат, че човекът е обитавал Земята още от най-дълбока древност, т.е. преди или по едно и също време с човекоподобните маймуни и хоминидите, и следователно няма как да е произлязъл от тях.

(...)

Така е постъпено, защото е твърде трудно да се оспори възрастта на всеки един от многото артефакти, свидетелстващи за наличие на хора и човешка дейност, датирани преди 5–10 и повече милиона години“ (Гагов 2016: 105–106).

Нека отбележим, че е нелепо да се спори дали *Archaeopteryx* е динозавър или птица. *Dinosauria* без *Aves* е парафилетичен таксон, съответно *Aves* принадлежи към *Dinosauria*. Нека също отбележим, че отричането на общоприетата възраст на планетата означава отричане на една голяма част от съвременната наука, започвайки с най-основния неин компонент, физиката на частиците (от нея следват методите ни за радиометрично датирание). Но нека игнорираме всички тези проблеми, най-проблематично тук е, че това са очевидно взаимоизключващи се позиции. Просто не може в рамките на един и същи текст да се скача от млада земя към древна земя и обратно, освен ако в съзнанието на автора му концепциите за обективна истина и реалност или не съществуват, или са силно размити. Няма как ИД да претендира за каквото и да било без тези остри вътрешни противоречия да са изчистени и кохерентен алтернативен модел на научния материализъм да бъде представен. Мъглявият антиеволюционизъм не може да бъде сам по себе си „теория“, нито пък може да се изхожда от него и да се стига до фундаментално отричане на физика, геология и пр. области. ИД трябва или да представи валидни алтернативни теории и в тези области, или да се съобрази с ограниченията, поставени от тях. Друг път няма.

Всичко това контрастира дълбоко с единността на научното разбиране за вселената. Съвременната наука съдържа едно дълбоко противоречие – квантовата механика и общата теория на относителността са несъвместими (Woit 2011) – но това е добре известно и открито признато, и най-важното за дискусиата тук, няма почти никакво отношение към въпроса дали човекът е чисто биологическо или „духовно-биологическо“ същество. По този въпрос всички научни дисциплини са в пълно съзвучие: „духовен“ компонент на реалността няма.

Тук е мястото да се спрем на злополучното омешване на различните значения на думите „духовен“ и „материализъм“ в българския език. От една страна, често говорим за „духовен живот“, в смисъл на интелектуална и културна дейност, най-вече в хуманитарните дисциплини, които се противопоставя на „материализма“ като отношение към живота, характеризиращо се с хедонизъм, стремеж към натрупване на материални блага и липса на интерес към културния живот. Негативните ефекти на „материализма“ и положителните на „духовността“ в този смисъл са добре известни. Но „духовното“ се използва и за означаване на нематериалния компонент на реалността, постулиран от повечето традиционни религии, а „материализъм“

обозначава противоположната позиция, че такъв „духовен“ компонент не съществува. Много лесно е да се използва едното значение на думите за да се дискредитира (материализма) или подкрепи („духовното“) позицията, асоциирана с другото им значение, особено що се отнася до широката публика. Същият езиков трик може да се намери на места и в статията на Гагов, но като цяло тя все пак е пределно ясна какво има предвид под „духовното“:

„Ще приведа три аргумента, които предполагат съществуването на невидим за сетивата духовен свят и за неговите възможности да влияе на хората“ (Гагов 2016: 110).

И именно тук се натъкваме на неразрешим конфликт със структурата на фундаменталните физически теории. Невидимият „духовен“ свят има два компонента според традиционната християнска позиция (другите традиционни религии са аналогично проблематични, така че тук и по-долу ще се ограничим с християнството, като най-добре познато на българските читатели). Първият е божеството, което се намесва в материалния свят според каквито неведоми за нас съображения движат поведението му, а вторият е нематериалната душа, която отличава хората от останалите живи организми на планетата.

Относно съществуването на божествена висша сила няма как да се каже каквото и да било със сигурност, тъй като тя е удобно дефинирана по такъв начин, че това да е невъзможно. Но нематериалните души са фундаментално несъвместими със съвременната физика, тъй като ако те съществуваха, тя би трябвало да е изначално грешна. Защо е така? Класическото разбиране за нематериалната душа (което изглежда се следва и от Гагов) е за нещо, съществуващо отделно от материалния свят, но едновременно влияещо му и повлияващо се от него (все пак трябва да има пренос на информация между двете сфери).

Но как така нещо нематериално и отделно от материалния свят може да взаимодейства с него? Задоволителен отговор на този въпрос се чака от векове, а в контекста на модерната физика намирането на такъв става още по-трудно. Взаимодействието между духовната и материалната сфери предполага нови свойства на материята, изграждаща втората. Но място за такива в Стандартния модел просто няма. Известните взаимодействия на елементарните частици са много строго ограничени от математическата структура на теорията, а параметрите, характеризиращи техните свойства, са прецизно фиксирани от огромно количество експерименти. По същия начин няма място и за нови полета/частици, от които душата да бъде изградена. Място за нови компоненти на физическата реалност има, даже такива трябва да има, поради гореспоменатото разминаване между квантовата механика и общата относителност. Но тук вече говорим за енергии/разстояния от много порядъци по-големи/малки от тези, имащи значение за функционирането на невроните в човешкия мозък, на които те щяха много отдавна да са били

обект на директна детекция. Съответно на базата на това, което знаем за заобикалящия ни свят, място за нематериални души в него няма.

Постулираните директни намеси на божеството в процеса на еволюцията срещат аналогични трудности. В най-съвместимата си с фактите версия ИД по същество е отхвърляне на ненасочеността на еволюционния процес, т.е. уравненията на популационната генетика са грешни, тъй като невидимата ръка на божеството направлява процеса. Това обаче също не е съвместимо със съвременната наука, тъй като всяка такава намеса представлява нарушение на фундаменталните конзервационни закони (за запазване на енергия, момент и т.н.). Които впрочем също са много тясно свързани с математическата структура на теорията (Neuenschwander 2010).

### *Алтернативните космологични модели и изборът между тях*

Разбира се, не е възможно да се докаже, че такива намеси не е имало в миналото, и ако божеството се дефинира като достатъчно всемогъщо, временното суспендиране на законите на физиката трябва да е детска игра за него. Но няма да се впускам във философска дискусия дали една теория, съдържаща такива твърдения, може да се счита за научна или не. Вместо това на практика, тъй като тотално и абсолютно сигурно познание за заобикалящия ни свят е невъзможно да се достигне, проблемът се свежда до вероятностна оценка за надеждността на алтернативни космологични модели. От една страна, имаме научния модел, т.е. целият корпус от добре установени научни теории в различните природни науки, в които свръхестествени „духовни“ фактори не присъстват. Това не предполага непременно атеизъм, възможно е светът наистина да е продукт на директно сътворение от страна на някаква висша сила (Marinov 2014), и няма как едно такова твърдение да бъде опровергано. От другата страна, има огромно разнообразие от религии, всичките взаимнопротиворечащи си, всичките изтъкани от вътрешни противоречия, всички съдържащи несъответстващи на добре установени научни факти и теории постановки.

От тази гледна точка е погрешно конфликтът между ИД и еволюционната биология да се разглежда само в рамките на биологията. Реалното противопоставяне е между религиозните космологични модели, в конкретните им детайли, и цялостното разбиране на науката за света около нас. Като дебело трябва да се подчертае, че науката предоставя и материалистично обяснение за възникването на религията, веднъж на абстрактно ниво, като феномен, който неизменно се установява в човешките общества в резултат на вродената ни предразположеност към такива идеи и поради характерните за успешните религии ефективно разпространение и резистентност към външни атаки (Dennett 2006), и също така що се отнася до конкретните исторически детайли относно възникването и еволюцията на всяка една отделна религия.

Към днешна дата чисто материалистичното разбиране за човешката същност е неимоверно по-вероятно да отговаря на реалността от „духовното“ такова. Оставащите дупки в познанието ни, често запълвани със свъръ-

хестествени фактори, като например детайлните механизми, по които човешкото съзнание се появява от биохимическите и електрофизиологически събития в човешкия мозък, или пък произходът на живота от неживата природа най-вероятно имат чисто материалистични обяснения, ако и да сме далеч от тях към днешна дата. Това не е догматична позиция, изхождаща от предварително формирани идеологически позиции, тя подлежи на промяна. Но трябва да се появят достатъчно силни аргументи, които да ни принудят да го направим. Така от ИД се очаква следното:

- да представи убедителни аргументи, оборващи теоретичната основа на еволюционната биология;
- да представи алтернативна теория с реално съдържание, не просто мъгляви увъртания за „интелигентни дизайнери“;
- ако ИД ще настоява за съществуването на нематериален „духовен свят“, играещ важна роля в човешкия живот, то следва да представи разрешение на гореописаните противоречия на тази идея с физиката;
- ако ИД ще настоява за истинността на една конкретна религия, то ще трябва да предостави силни аргументи в подкрепа на твърденията на тази религия, и също така да обясни защо на огромното количество историческа работа, показваща как въпросната религия е фабрикация, не може да се върва.

Нищо подобно обаче не виждаме на практика. Усилията на ИД, по правило неубедителни, са насочени изцяло към първото от тези направления. Не се забелязва и кой знае какво разбиране за тежестта на тези проблеми, а често дори и запознатост с тематиката. Пример за това имаме и в статията на Гагов, който ще използвам като повод за кратка дискусия относно какво точно знаем за историята на християнството:

„Третият пример за наличието на духовен свят е свързан със съдбата на еврейския народ о,т древността до наши дни и засяга огромното му влияние върху световната история. Вярвам, ще се съгласите, че в него перманентно се появяват много на брой изявени личности в най-различни области – наука, изкуство, финанси, право, политика, медицина и др. Този народ, водещ началото си от блискоизточно племе от скотовъдци, е оцелял до днес въпреки многовековното разселение и свързания с него културен и друг натиск, периодични гонения и всякакви исторически превратности (Даймънт 1998). Много Нобелови лауреати са евреи (22% до 2014 г. при само 0.2% от цялото население), което с известно закъснение е забелязано и от Ричард Докинс (The algemeiner 2013). Не е известно убедително неметафизично обяснение на този продължаващ повече от 30 века феномен“ (Гагов 2016: 111).

Нека първо отбележим, че евреите съвсем не са доминирали интелектуално света в продължение на 30 века. Самото присъствие на такова твърдение в публикуван текст е стряскащо. През първото хилядолетие пр.н.е. евреите са почти изцяло аграрна популация, много малка част от която въобще е знаела да чете, а свещеническият елит се е занимавал изцяло с религи-

озни въпроси. Почти нищо от интелектуалните постижения на античността не е с еврейски произход, и с изключение на личности като Маймонид това положение продължава някъде докъм XIX век. Защо евреите доминират науката след това е интересен и отворен въпрос; възможните обяснения включват концентрацията им (по чисто исторически причини) в урбанизирани райони и в търговски професии, което естествено предоставя повече условия за насочване към интелектуални поприща, а, съчетано с определени аспекти на културата им, може дори да е оказвало силен селективен натиск към повишаване на вродената интелигентност на популацията. Каквито и да са конкретните причини, не е необходимо да се прибягва до „метафизични“ обяснения, още по-малко пък има основания това да се прави от позиция на неинформираност.

Въпросната незапознатост с историята на собствената религия е забележително явление в контекста на християнския креационизъм. По принцип е логическа грешка да се използва историята на една идея за нейното дискредитиране, тъй като идеята може да има проблематичен произход, но въпреки това да е вярна. Но когато нейните претенции за истинност са базирани върху фактологически исторически твърдения, недостоверността на въпросната история съвсем валидно дискредитира и идеята. Случаят с християнството е точно такъв. Новият завет се състои от 27 книги: четири евангелия, Деяния на апостолите, 21 послания на апостолите и Откровението на Йоан. Според традиционния канон авторите на евангелията са Матей, Марк, Лука и Йоан (двама апостоли и двама близки спътници на Петър и Павел), Лука е автор на Деянията, и апостол Йоан на Откровението. Посланията пък се считат за написани от хората, чиито имена стоят върху тях, между тях тринадесет от апостол Павел, две от Петър и три от Йоан. Според канона авторите са били директно божествено вдъхновени в процеса на написване на тези текстове.

Само че днес е добре известно, че от въпросните 27 книги само седем от посланията на Павел са написани от човека, чието име стои зад тях (Ehrman 2011). Останалите са или умишлени фалшификации, или са оригинално анонимни и по-късно приписани на видни фигури от миналото с цел използване на авторитета им във вътрешните теологически борби в ранното християнство, а датите на написването им са десетилетия след смъртта на Исус (Ehrman 2011; Ehrman 2012). Най-ранното евангелие (Марк) е писано около 70 г. сл. н.е., Матей и Лука са някъде около 80–90 г., Йоан е с още около 10 години по-късен. Съответно те се базират на устни традиции, развивали се в продължение на десетилетия, с всички последствия за достоверността на съдържанието им, които могат да се очакват от един такъв период на наслагване на легенди. За свидетелства на очевидци на събитията не може да се говори. Естествено е, че евангелията си противоречат по редица въпроси и че на много малко от написаното в тях може да се вярва (Ehrman 2009). Всичко това е добре установено на база огромно количество историческа работа и към днешна дата не подлежи на съмнение. Всички

книги от Новия завет са написани оригинално на гръцки, и то високолите- ратурен гръцки, какъвто малко хора по онова време са владеели. Само че учениците на Исус са били неграмотни селяни, говорещи арамейски; т.е. хора, от които не може да се очаква да съставят такива текстове. Внимател- ният текстови анализ пък може недвусмислено да покаже, че два текста не са писани от един и същ човек. Което впрочем дори не е кой знае колко но- во откритие – такива съмнения се изказват относно някои книги от Новия Завет още в древността от видни фигури в ранната църква като Ориген и Еузебий. Но все пак трябва да се дочака до периода от края на XVIII век насам за появяването на наистина сериозен текстови и исторически анализ и за окончателно разнищване на въпроса около формирането на канона (Metzger 1987).

Той се формира по такъв начин по няколко причини. Първо, когато всичко се е копирало и разпространявало на ръка, фалшифицирането на текст под името на друг автор е било много по-лесно, по обясними причи- ни, а и тогава повечето хора са имали само по едно име, което е създавало условия за объркване относно авторството. Второ, имало е много силни стимули да се фалшифицират текстове, тъй като в ранното християнство се е водела ожесточена борба между съперничаещи си версии на религията, всяка от които е търсела подкрепа за вижданията си в позициите на автори- тетите от миналото. И един начин тя да бъде осигурена е било така нужните „автентични“ трудове да се напишат директно.

В крайна сметка едно от тези течения печели теологическата война, обя- вява себе си за ортодоксално и всички останали за еретици. Поради това днес ние имаме много малко информация за алтернативните християнства от онова време, тъй като протоортодоксалните християни разбираемо не са проявили особено усърдие в копирането на техните текстове. Все пак бла- годарение на отделни бележки в ортодоксалните текстове и на щастливи археологически открития като колекцията от кодекси от Наг Хамади в Еги- пет ние днес знаем за още десетки древни евангелия освен каноничните че- тири, често радикално различни по съдържание от тях, плюс един много дълъг списък с други документи, твърдящи, че са написани от видни фигу- ри от ранното християнство (Ehrman, Pleše 2011), разбира се, всички те фалшификати, също както и книгите, влезли в канона. Положението се утежнява допълнително от това, че дори и каноничните текстове са претър- пели промени в процеса на копиране на ръка (Ehrman 1996), и то не просто неизбежните печатни грешки. От време на време писарите са се изкушавали да променят текста така че той да се съгласява с тяхната теологическа по- зиция, понякога с наистина сериозни последствия. В латински говорещия свят доктрината за светата троица е получавала значителна подкрепа от па- саж в първото послание на Йоан, който е вмъкнат там някъде през IV век, достатъчно късно във времето за да има запазени и до днес ръкописи на ла- тински без него, но твърде късно за да влезе в гръцките ръкописи.

Накратко, картината, която се разкрива пред нас относно историята на ранното християнство, е следната. Най-вероятно Исус е бил апокалиптичен юдаистки проповедник, каквито по онова време е имало много, разпънат на кръст от римляните в рамките на усилията им да контролират провинцията на Юдея. Около него възниква култ, последователите на който постепенно решават, че той е бил възкресен, а по-късно и че е бил с божествена природа. Също не кой знае колко необичайно – нашето мислене е изкривено от близо две хилядолетия стриктен монотеизъм, но по онова време човешката и божествената сфери не са били толкова ясно разграничени, и е било честа практика хора, проявили изключителни качества, да се обожествяват; самият римски император се обявява за такъв точно по онова време. Детайлите са мъгляви, но по всичко изглежда, че с течение на времето около фигурата на Исус се формират множество конкуриращи се религиозни течения – юдейско и гръцки говорещи такива, от синтезата между които (плюс силно неоплатоническо влияние) се ражда протоортодоксията, както и голям брой повече или по-малко екзотични „еретични“ учения, много от тях групирани под общия термин „гностицизъм“, също гръцки говорещи. Конфликтите между тях са били по безброй въпроси: каква точно е природата на Исус, колко божества има, каква точно е ролята на тези божества в света и сътворението му, какъв точно е пътят към спасение на душата, и пр. През II и III век ортодоксалният канон кристализира в резултат на битката срещу „ересите“; някъде по това време най-вероятно се осъществява и приписването на евангелията на техните „автори“ (те се споменават с тези имена за първи път едва около 185 г.). До края на V век се изковава християнската теология в приблизително днешния си вид. Детайлите са много интересни, но мястото не позволява да се спираме на тях. Важното е да се разбере, че доктрини като светата троица често са резултат от политически съображения, консенсус и компромиси, а в определени случаи и почти изцяло от майсторството в интригантството на определени исторически фигури. Обективна причина арианството например да е ерес не съществува, просто неговите последователи не се оказват достатъчно силни и губят политическа борба.

Наличното място не позволява детайлна дискусия на Стария завет, но и там неапологетическият исторически анализ не разкрива нищо, което да изисква нещо друго освен „неметафизични“ обяснения. В късната Бронзова епоха сред семитските племена, обитаващи района близо до източното крайбрежие на Средиземно море, е доминирала политеистична религия, т.е. нищо кой знае колко забележително в историческия си контекст. В хилядолетието след колапса на късната Бронзова цивилизация протича процес на монотеизация (затова и повелята „Да нямаш други богове освен мен“), в резултат на която Яхве се въздига като основен, а по-късно и като единствен бог (Wright 2013; Sweeney 2013). Това, че въпросното божество има предполагаемо специално отношение към евреите, не е знак, че то е създател на Вселената, а просто, че евреите са имали национално/племенно бо-

жество покровител, каквато е била масовата практика в древността, на ниво държави, племена, отделни градове, че дори и семейства.

Накратко, Библията е изцяло човешка книга, не божие слово, а християнството е просто още един, само че много успешен на арената на еволюционната борба между религиите, култ, възникнал и развил се по естественния начин, по който религиите еволюират. Процес, който впрочем сме наблюдавали и в реално време. Популярен апологетичен аргумент е, че успешното разпространение на християнството в древността не може да бъде обяснено с естествени фактори, а само с истинността му. Не е ясно защо той е толкова популярен при положение, че безспорният шампион по бързо и успешно разпространение е ислямът през VII и VIII век, а не християнството в първите пет века от съществуването си. Но дори в по-ново време имаме подобни примери: една от най-бързо растящите религии днес е мормонизмът. Историята на който е добре известна: той се основава през 20-те години на XIX век от Джоузеф Смит, който собственооръчно написва свещените мормонски текстове, естествено твърдейки, че те са с божествен произход. Без да се впускаме в детайли, основополагащи за мормонската религия са редица фактологически твърдения, засягащи археологията на Северна Америка и генетиката на местните популации, естествено всички те в пълно противоречие с емпирическите факти. И едва ли някой извън мормонската църква се съмнява, че Джоузеф Смит е бил абсолютен шарлатанин. Но въпреки това църквата има 15 милиона верни последователи и продължава да расте.

Сциентолозите са друг пример за успешна религия, появила се пред очите ни, създадена от Л. Рон Хъбард през 1954 г.

Естествено е да се очаква, че ако ще задаваме трудни въпроси към мормоните и сциентолозите относно нелепите им доктрини и историята им, същите стандарти би следвало да се прилагат и към по-традиционните религии. И ако поддръжниците на ИД желаят да асоциират антиеволюционизма си с определена религия, не е достатъчно те да се ограничават с опозиция срещу еволюцията. Религията им, с конкретните си детайли, е най-основен компонент на алтернативния им космологичен модел, което означава, че на всички неудобни въпроси относно конкретиката на тази религии трябва да се отговори задоволително. В противен случай чисто материалистичните обяснения са неимоверно по-вероятни.

За пореден път, това не означава стриктен догматичен атеизъм, претендиращ за абсолютна сигурност в несъществуването на каквато и да било висша свръхестествена сила. Няма как да се докаже, че нещо не съществува в реалния свят, да не говорим за абстрактната идея за бог като съществуващ извън него и неподлежащ на същите физически закони като обикновената материя. Това обаче е версия на атеизма, към която много малко хора, особено в научната общност, се придържат. А и на практика спорът не е относително възможното съществуване на такъв абстрактен висш разум, както реториката относно упадък на моралните устои на обществото, която виждаме

в статията на Гагов, демонстрира много добре. Защото дори и ако такъв висш разум да съществува, то по никакъв начин не следва, че доктрината за светата троица има нещо общо с него, че имаме нематериални души, че моралните предписания в Библията трябва да се спазват, и въобще, че въпросният висш разум проявява някакъв интерес към нашето съществуване. Всичко това идва от конкретните религии на планетата Земя, които са основната мотивация зад ИД. И които са с демонстрируемо човешки, не с божествен произход, изтъкани от вътрешни противоречия и дълбоко невежество относно обективната физическа реалност.

### **Движещите сили зад антиеволюционизма в България**

Мотивацията зад антиеволюционизма обаче съвсем не е необходимо да е религиозна. Дори, както ще видим, доколко номинално религиозната мотивация е реално религиозна, често може да бъде поставено под съмнение. Историята дава редица примери за активна опозиция срещу еволюционната теория или срещу отделни нейни аспекти, произтичаща от секуларни идеологически съображения. Именно комбинация от множество такива конвергиращи, основно секуларни фактори в последните десетилетия създаде условия за евентуалното навлизане на креационизъм на територията на страната, и тъй като религиозността на българското общество все още не е кой знае колко висока (което съвсем не означава, че то е крепост на научния рационализъм), те играят по-голяма роля в процеса от религиозните такива.

### **Комунизъм, антикомунизъм, атеизъм, и наука**

Първият от тях е дълбокият отпечатък, оставен върху българското общество от комунистическия режим между 1944 и 1989 г., от своя страна често отражение на развитията в СССР. Както е добре известно, комунизмът е дълбоко атеистична идеология, и повечето комунистически режими водят активна политика към репресия на традиционните религиозни структури, провеждайки агресивна атеистична и антирелигиозна пропаганда. В същото време те извършват безпрецедентни по своите мащаби инвестиции в науката и в научнотехническото образование. Наивно погледнато, лесно е да се помисли, че след като цели поколения израснат в такива условия, крайният резултат би бил дълбоко нерелигиозно, научно грамотно и устойчиво рационално мислещо общество. Реалността обаче в изминалия вече повече от четвърт век след края на комунизма е съвсем различна. Какво наблюдаваме?

1. След 1989 г. религията са завърна победоносно в обществения живот. Българската православна църква (БПЦ) не би се съгласила с това твърдение, тъй като според нея нивото на религиозност е много далеч от желаното, а в религиозната практика често се смесват редица съвсем не канонични елементи. И от нейна гледна точка е права. Но също така е факт, че е много трудно да се чуе или види някой да заяви открито атеистична позиция в общественото пространство, а идеологията и дейността на църквата се отрязават напълно безкритично от медиите. Като това не става само около основните християнски празници, репортажите за чудотворни икони, мощи

на светци, и пр. реликви са редовна гледка, без да се спомене и дума за какво безумие става въпрос. В деня, в който пиша тези редове, по националната обществена телевизия, в централната новинарска емисия, беше излъчен репортаж за великденските пости, завършващ с обяснение как те пречиствали организма за да може да се посрещне „Възкресението свето господне“. В други държави това би предизвикало конституционен скандал. Християнството се насажда на обществото като единствено възможен светоглед, без никакви алтернативи.

2. Когато все пак такива се споменават, това е основно с цел разгромяване на идеологическия враг. „Атеизъм“ стана мръсна дума, тъй като успешно се насади разбирането, че той е неразривно свързан с комунизма, съответно покрай отричането на комунизма беше отречен и атеизма. Без, разбира се, някой и да си помисля да се впуска в обективен научен и философски анализ.

3. Както дори и Гагов (2016) забелязва, след 1989 г. се наблюдава истинско цунами от всевъзможни суеверия: врачки, екстрасенси, енергийни лецителители, астролози, магове, мистици, и какво ли още не. Тези идеи в по-голямата си част нямат нищо общо с традиционното християнство (и съответно са постоянен трън в очите и на църквата), но въпреки това успешно съществуват съвместно с номинално християнски вярвания, без да се вижда сериозно противоречие в това.

4. Наблюдава се и разцвет на псевдонауката. Хомеопатията е установила трайно присъствие в системата на здравеопазването заедно с ред други псевдонаучни методи като акупунктурата и хиропрактиката. Дори и академичните институции не са имунизирани срещу заразата. Преди няколко години управителят на Фонд Научни Изследвания (ФНИ), основният източник на проектно финансиране на научната дейност в страната, се беше прочул с „революционните“ си геофизически теории за „тирбушона“ и кухата земя. А поводът за написването на тази статия е откритата подкрепа за ИД, идваща от Биологическия и Философския факултет на Софийския университет (СУ).

5. Към всичко това се прибавя и катастрофалният колапс на научно-техническото образование в страната, на всички нива.

В условия на такава тежка деградация на епистемните стандарти в обществото, не е трудно да се види как креационизмът би могъл да намери благодатна почва. Разбира се, няма общество на планетата, в което суеверията, псевдонауката и религията да не оказват негативно влияние. Но пък от друга страна, повечето държави не са минали през десетилетия на мащабна и агресивна държавна политика в подкрепа на научния атеизъм. Обяснение за катастрофата след 1989 г. е необходимо. Причините са както винаги комплексни, но основните фактори, по мнението на автора, са следните:

1. Първото, и най-тривиално, тъй като то не е тясно свързано с религия и идеология, обяснение е масовата емиграция от бившите социалистически държави, засегнала най-тежко именно учените и инженерите. Точно хората,

които при други обстоятелства биха се борили срещу настъплението на псевдонауката и религията, изчезнаха и оставиха огромен вакуум в обществото. Това явление несъмнено играе съществена роля, но далеч не обяснява цялостния процес на дерационализация.

2. Комунизмът е по същество религия, само че секуларна, в която липсва божество, но иначе запазва повечето елементи на традиционните религиозни системи. Като в случая с комунизма наблюдаваме тесни паралели с християнството: в него има „пророци“ (Маркс, Енгелс, Ленин, Сталин и т.н.), свещени текстове (основните им трудове), догми, неподлежащи на съмнение (идеологията на партията), обещания за спасение на праведните и наказание за грешниците (пролетарската революция и установяването на комунизма), институция, поставила си за мисия да осъществи това спасение (партията), и т.н., всичко това на не по-солидна аргументативна основа от Библията, но също толкова сяпано (или пък лицемерно) вярвано. Такова мислене е в директно противоречие с научния светоглед, в който единствено фактите и логиката са свещени, догми няма и всичко подлежи на преразглеждане и преоценка. Официално този принцип се спазва и при комунизма, но само на думи. Точно както религиозните апологетици твърдят, че няма как да има противоречие между наука и религия, но после винаги разрешават конфликтите между двете в полза на религията, така и социализмът е официално научен, но на практика идеологията е от първостепенна важност. Именно поради това дълбоко заложеното противоречие между секуларно-религиозния характер на комунизма и природата на научния светоглед, проповядването на научен атеизъм не е можело да постигне официално зададените си цели. Научният рационализъм се основава не само на наизустяването на научна фактология, но и на наличието на добре развито критическо мислене. Такова на практика обаче не е развивано, било съзнателно, за да не се обърне срещу системата, било поради обикновена некомпетентност.

3. Допълнителен фактор е тоталитарността на комунистическите режими, която, особено в съчетание с култа към личността, естествено развива авторитарно мислене и води до изместване на фокуса от фактите и логиката към мнението на авторитетите. Любопитно е да се отбележат проявленията на тази тенденция и в дисертацията на Теодора Димитрова Велкова (Велкова 2016), където огромна част от аргументацията се състои от „Лицето X казва Y“, вместо „може да считаме Y за вярно поради A, B, C, D и пр. (X et al.)“, каквато е нормалната научна практика, и в статията на Гагов, в която виждаме серия цитати, насочени повече към това кой какво е казал, вместо към аргументите в подкрепа на казаното. Например:

„По друг такъв повод президентът на Британската геоложка асоциация Дерек Ейджър още през 1976 г. отбелязва: „Показателно е, че почти всички истории на еволюционистите, които съм учил като ученик, днес се оказват развенчани. Излиза, че ако разгледаме свидетелството на вкаменелостите в подробности, независимо дали на ниво род или вид, откриваме отново и

отново не постепенна еволюция, а внезапна експлозия на една група за сметка на друга“ (Гагов 2016: 105–106).

4. Още един тясно свързан проблем засяга методите на преподаване. Доколкото това е специфично проблем на комунизма и доколкото наследство от по-рано не е ясно, но то не е и от значение, важното е, че практиката научни предмети (като например биологията) да се третира като разказвателни продължава и до ден-днешен, а наизустяването и възпроизвеждането са в основата на оценяването, и в средното, и във висшето образование. Последствията за изграждането на критическо рационално мислене са опустошителни, тъй като абсолютно необходимите за неговото развитие компоненти като статистика, експериментален дизайн, анализ и интерпретация на данни и пр. почти изцяло отсъстват.

5. Освен неразвиване на научно мислене, в условията на тоталитарен режим се наблюдава и активна политизация и бюрократизация на мисленето на хората, което допълнително подкопава устоите на науката. Освен ефектите на партийната идеология, силно негативно влияние оказват кадровите практики на партията, които унищожават меритокрацията като водещ принцип в кариерното израстване, основен критерий за което става умението да лавираш в бюрократичната система и да се харесваш на повисшестоящите, същевременно демонстрирайки идеологическа ортодоксалност и достатъчно силна номинална вяроност към партията. И ако докато в условията на Студената война все пак са били нужни и кадърни технически специалисти, които да генерират реални резултати, след като тя свърши и страната се деиндустриализира, такава нужда вече няма и настъпи тотално разложение. Непрекъснатите корупционни скандали в българската академична система свидетелстват красноречиво за какво говорим.

Именно това, че голяма част от работещите в нея са били на позициите си по партийни причини, а не поради реални заслуги, създава условия за разцвет на псевдонауката. Ако те се бяха задоволили с тези си позиции, упоритно упражнявайки бюрократичен контрол върху колегите си, но без да вършат активно деструктивна дейност, системата щеше да понася ненужна финансова тежест, но като цяло поражението нямаше да са толкова ужасни. Но човешката природа е такава, че за мнозина очевидно това не е било достатъчно. Все пак не е приятно да стоиш кабинет до кабинет с някой с реални сериозни приноси към човешкото познание, а ти самият да нямаш такива, естествено е да ти се иска да можеш да се конкурираш с него на интелектуалната арена. А какъв по-добър начин да го направиш от това да преобърнеш надолу с главата някоя добре установена научна теория и да запишеш името си със златни букви в историята? Освен това нагоре в йерархията постоянно искат да виждат големи напредъци, което осигурява двоен стимул за „работата“. Но големите приноси към науката не се правят лесно, а ти не си и особено кадърен (все пак не си бил назначен поради техническата си компетентност), съответно се налага да прибегнеш до шарлатания. Като това дори

не е необходимо да е съзнателно, липсата на солидна научна подготовка може да те накара наистина да си повярваш.

Така процъфтяването на псевдонауката е естествен резултат от подмяната на нормалните меритократични критерии за кариерно израстване. И тъй като това е вътрешно за научната общественост развитие, нейните съпротивителни сили срещу по-нататъшното нашествие на шарлатаните ерозират още по-дълбоко. Ще отбележа, че това съвсем не е чисто българско явление, Русия е световен „лидер“ в областта, но там поне изглежда има активна опозиция срещу псевдонауката от страна на академичните институции<sup>1</sup>.

6. Политизацията на мисленето предразполага към дерационализация по още един начин. След десетилетия на разглеждане на всичко през идеологическа призма, не е чудно, че в един момент се забрави, че политическият живот на *Homo sapiens* съставлява много малка част от заобикалящата ни реалност и естествената йерархия на познанието, подчинена на природните науки, се обърна. Така ако преди 1989 г. покрай диалектическия материализъм атеизмът е бил единствената възможна позиция, така след 1989 г., когато официалната идеология изведнъж стана антикомунистическа, атеизмът беше автоматично изхвърлен от общественото съзнание. На почти никого не направи впечатление, че едното по никакъв начин не следва логически от другото и че атеизмът е философска и научна позиция, съществуваща напълно независимо от политическата идеология на марксизма.

7. За финал може би трябва да добавим и обратния ефект на пропаганда-та. Множество коментатори са отбелязвали как постоянните лъжи на официалната пропагандна машина на режима са развили инстинкт да не се вярва на нищо, идващо от такива източници, и даже да се счита за вярно точно обратното. За съжаление, това явление може да е засегнало и отношението към чисто научни и философски теми.

### ***(Само)убийството на съветската биология***

Тези фактори създават благоприятна за процъфтяването на антиеволюционизъм интелектуална среда, но освен това страните от бившия Източен блок все още страдат от последствията от идеологическото вмешателство в биологията в рамките на СССР в средата на миналия век. Огромните приноси на руските математици и физици към техните дисциплини са добре известни, но в биологията положението е съвсем различно. Там изоставането от Запада е огромно, по печално известни причини.

Нека първо припомним някои моменти от историята на биологията. Към 1900 г. не се знае на практика нищо за природата на наследствеността. ДНК е изолирана, но все още не е свързана с нея, Мендел е поставил основите на генетиката (Mendel 1866), но трудовете му прашасват забравени и непочтени. Това поставя все още младата еволюционна теория в трудно положение: теорията на наследствеността на Дарвин, според която тя се носи от т.нар. „гемули“, които се смесват в новото поколение и от двамата родите-

<sup>1</sup> Комиссии по борьбе с лженаукой и фальсификацией научных исследований при Президиуме Российской академии наук <http://klrnran.ru/>

ли, предрича елиминация на вариацията от популацията, а наличието на такава вариация е фундаменталният компонент на теорията на естествения отбор, формулирана от самия Дарвин. В резултат ламаркизмът, според който придобитите характеристики се унаследяват в следващите поколения, все още не е оборен.

Но в края на XIX век се разбира, че репродукцията се осъществява от специализирани групи клетки, продуциращи гаметите, за разлика от останалите, соматични клетки (Weismann 1892). Появява се и идеята за дискретни носители на наследствеността, наречени „гени“ (de Vries 1889). И двете идеи са трудно съвместими с ламаркизма. В самото начало на новия век Менделевите принципи на генетиката се преоткриват (de Vries 1900; Correns 1900; Bateson 1902) и следва истинска експлозия в областта. Изследванията върху плодовата муха *Drosophila melanogaster* са особено плодотворни и благодарение най-вече на тях се изгражда хромозомната теория на наследствеността (Morgan et al 1915; Morgan 1926). Която пък от своя страна позволява разработването на популационната генетика и поставянето на еволюционната биология на солидна теоретична основа (Fisher 1930; Haldane 1932; Wright 1931). Забележително е, че тази теория, разработена в условия на липса на молекулярно разбиране за природата на наследствения материал, все още е в основата на еволюционната биология. Светът трябва да дочака до 1944 г. за да бъде доказано, че ДНК е молекулярният носител на наследствеността (Avery et al. 1944). Следва молекулярно-биологичната революция на 50-те и 60-те години на XX век: структурата на ДНК е изяснена през 1953 г. (Watson, Crick 1953), генетичният код е разгадан през 60-те. Това пък позволява допълване и преработка на еволюционната теория под формата на неутралната теория на молекулярната еволюция (Kimura 1968), появата на молекулярната филогенетика и т.н.

Тези епохални открития обаче се правят на Запад, в ярък контраст с положението в Съветския съюз, където развитието на генетиката е спъвано в продължение на десетилетия. Причината за което е именно религиозното упование в марксистката идеология, както и уязвимостта към инфилтрация от шарлатани на системата. Проблемът тръгва от обещанието, че социализмът ще подобри живота на хората в рамките на едно, най-много няколко поколения, чрез осигуряване на контрол върху и трансформация на природата, а дори и на физическото и умственото състояние на човека. Дарвинизмът, тясно дефиниран, е в съзвучие с една такава идеология, тъй като той предполага развитие и еволюция към нещо (обикновено погрешно разбирано като „прогрес“), връзва се с диалектическия материализъм, а и подкопава устоите на традиционната религия. Конфликтът се появява, когато се стигне до механизмите. И тъй като през XIX век механизмите не са били изяснени, той става остър едва когато вече има СССР, и се разиграва в съответния институционален контекст (Pollock 2008; Ings 2016). Не е изненадващо, че изхождайки от марксистка позиция, ламаркизмът е по-привлекателната теория: ако придобитите характеристики могат да се унаследяват,

ледяват, това би могло да отвори пътя към трайна промяна и на човешката природа, и на заобикалящия ни свят, най-директно и на практическо ниво чрез трансформация на земеделието и животновъдството. И обратното: хромозомната теория на наследствеността, особено в по-примитивните си версии от началото на XX век, поставя сериозни бариери преди тези стремежи, тъй като гените не могат да се променят лесно и по желание.

В по-меката форма този конфликт продължава дори и днес, под формата на дебата около влиянието на гените върху човешката природа (Pinker 2000). Много хора с леви убеждения, включително и известни еволюционни биолози (Allen et al. 1975), намират идеята, че човешкото поведение съдържа значителен вроден елемент, за ужасяваща и неприемлива, и понякога тази опозиция проявява същите белези на упорит догматизъм както и съветската неприязън към генетиката. А амбиции за контрол върху природата е имало и на Запад в началото и средата на XX век (Campos 2017) само че наличието на запазени автокорективни механизми в науката там е предотвратило необратимото поемане по погрешен път.

Но да се върнем към съветската биология, в която на пазара на идеи се създава силно „търсене“ на демонстриращи унаследяването на придобити характеристики изследвания. А когато има търсене, обикновено се намира и предлагане. И то идва в края на 20-те години на XX век в лицето на агронома Трофим Лисенко, който в следващите три десетилетия успява да наложи неоламаркистката си теория за унаследяване на придобитите характеристики. Детайлите около издигането на Лисенко до позиция, в която той да е в състояние да разруши цялата съветска генетика, са много интересни, но не и важни за нашата дискусия тук. Достатъчно е да кажем, че през 1948 г., след личната намеса и на Сталин, лисенковизмът е обявен за единствената коректна теория и преподаването на изследванията в областта на генетиката са на практика забранени. Приликите с църковните доктрини, изковани на съборите в късната античност, не са случайни. Това положение продължава и по времето на Хрущов; забраната е вдигната едва в средата на 60-те, което обаче съвсем не означава моментално завръщане към нормалността. Голяма част от учените в областта са се издигнали до позициите си в предните 15–20 години и продължават да ги заемат още дълго време, а цели поколения са израснали с учебници, преподаващи лисенковизъм (Kolchinsky 2017).

За успеха на Лисенко спомагат още няколко допълнителни фактора:

1. Съветската държавна машина е ориентирана към бързи практически резултати, което Лисенко е обещавал, за разлика от генетиците, изучаващи плодовите мухи.

2. Лисенко е бил „човек от народа“ и историята за това как някой от такъв скромнен произход разгромява „буржоазната“ наука е била много удобна от пропагандна гледна точка.

3. Генетиката се е асоциирала с евгениката (само по себе си основателно – основните фигури в нея по онова време наистина са се занимавали активно с евгеника), а евгениката придобива лоша слава, благодарение на нацизма.

Следният цитат от Лисенко (Pollock 2008), илюстрира интелектуалния климат от онова време:

*Осмелявам се за да заявя, че Менделистко-Морганисткия, Вайсманистки нео-Дарвинизъм е буржоазна метафизична наука на живите тела и живата природа, развита в западните капиталистически страни не за практически, а реакционни, расистки и др. подобни цели.*

Така точно когато са се полагали основите на съвременната биология, от източната страна на желязната завеса научната работа по тези въпроси е била на практика забранена. И изоставането не може да се навакса и до ден-днешен. Еволюционната биология е засегната особено тежко. Генетиката все пак е ключова за медицината и земеделието и няма как да не бъде развивана поне на практическо ниво. Но това не важи за теоретичната популационна генетика и еволюционната теория, области без директни приложения. Последствията, изглежда, са били разрушителни и за българската наука. Вече го отбелязах накратко преди (Маринов 2016), тук е добър момент да се спра отново на това наблюдение: в основните академични институции в България (Българската Академия на Науките, СУ, и пр.) трудно могат да се намерят еволюционни биолози, нито пък на студентите се предлагат задълбочени курсове в областта (читателят може да се увери сам с посещение на сайтовете им). Реално еволюционна биология в страната няма. Съответно няма и публични интелектуалци, идващи от тези области, създавайки вакуум, който може да бъде много успешно зает от ИД.

### ***Континентална и аналитична философия***

Публичните интелектуалци в България са проблем не само с това какви те не са (еволюционни биолози), но и с това какви са (основно повлияни от континенталната философска традиция). Това, което ще кажа, не зависи от разрешението на прастария спор между континенталната и аналитичната философия полза на едната или другата страна, важното е, че аналитичната философия е много по-тясно свързана с природните науки, докато континенталната традиция е фокусирана повече върху човешката култура, политическия живот и личните човешки изживявания и възприятия. Съответно антинаучните идеи намират почва много по-трудно в среда, доминирана от аналитична мисъл. Не бива да се разбира погрешно, че континенталната философия води сама по себе си до антиеволюционизъм, проблемът е, че нейната доминация отслабва съпротивителните сили срещу креационизма, особено чрез корозивния ефект върху доверието в науката, който имат постмодернизмът и неговите критици към нея.

Разбира се, този ефект съществува когато всички останали променливи са константни, а реалният живот е по-сложен. Креационизмът е най-силен в САЩ, където философските департаменти са доминирани от аналитичната философия (но да се отбележи, че и там хуманитарните дисциплини като цяло са бастион на постмодернизма). Но това е така, тъй като философите там имат почти нулево влияние върху обществения живот, а пък в социалните слоеве, които са крепост на креационизма, не става дума за непрязън

само към природните науки, а за общ антиинтелектуализъм, насочен към всички академични дисциплини. От друга страна, в повечето западноевропейски страни интелектуалците играят съществена роля в обществото, но там креационизмът не е добре развит, тъй като няма религиозен фундаментализъм, а и има солидна научна инфраструктура, която да му се противопоставя.

В България научната инфраструктура е разрушена, аналитичната философия е с ограничено присъствие в академичните институции, а публичните интелектуалци са представители основно на континенталната мисъл. Защо последното е така е интересен въпрос. Често привеждано обяснение за появата на най-проблематичните проявления на постмодернизма в края на XX век е, че те са индиректен резултат на неуспеха на младежките движения от 60-те и на адаптацията към променените условия на автори, чиито предишни идеологически позиции са се оказали изведнъж несъстоятелни. Нещо аналогично най-вероятно се случва и в България след 1989 г. Многобройните преподаватели по диалектически и исторически материализъм естествено се насочват към модерните по онова време континентални философи. Стилът на работа и писане е близък, а мисленето и на двете групи е много повече насочено към политическото, което беше и най-належащата тема в периода на мащабни политически промени.

Понеже публичните интелектуалци в България имат значително влияние, тъй като се изявяват постоянно по телевизия, радио и вестници, това създава условия, в които деконструкцията постепенно навлиза в общественото съзнание и води, освен до всичко друго, и до ерозия на доверието в науката. Дали това ще спомогне за установяване на креационизъм в страната зависи, както и в другите държави, от допълнителни фактори, но потенциалът за такъв ефект е налице.

### *Глобализацията, националната идентичност и конспирацията*

Най-дълбоката трансформация, свързана с голямата промяна, беше, разбира се, икономическа и се осъществи не само в контекста на смяната обществения строй, но и в рамките на по-общия процес на икономическа и културна глобализация. Как и защо това стана и кой е отговорен не е от значение тук, важното е, че в България тези процеси донесоха деиндустриализация на страната, дълбоко обедняване и неизпълнени надежди за по-добър живот за огромна част от населението. Отношението към науката, изглежда, е било, ако и индиректно, съществено засегнато от тези процеси. Икономическата катастрофа, съчетана с доминацията на масовата западна култура, нанесе тежки удари по националното самочувствие и доведе до криза на идентичността. Както често се случва в такива ситуации, това води до остра нужда от намиране на културни стълбове, около които общностната идентичност да се консолидира, и до необходимост от обяснение за кризата, за предпочитане просто и лесно разбираемо такова, с ясно идентифицирани виновници.

В българските условия естествено беше да се търси завръщане към традиционните елементи на народната идентичност (още повече, че такъв про-

цес вече беше започнал още преди 1989 г. като обратна реакция на предшестващия социалистически интернационализъм), а основен такъв е православната религия с конкретно българските си ритуални специфики. Някои от тях са с извънканоничен произход и са неизчерпаем източник на ядове за църквата, но това, изглежда, не е от особено значение за вярващите, за които тънкостите на теологическата доктрина не са от голяма важност. Именно затова и по-горе споменах, че ако номинално религиозно мотивиран антиеволуционизъм се установи на българска територия, не е съвсем ясно доколко това ще е поради противоречието между библейския текст и научната космология. Религията у нас се възприема най-вече на традиционно-ритуално и по-скоро суеверно ниво, не толкова като всеобхващащата космологична доктрина, изкована от християнските теолози през вековете.

Търсенето на идентичност има и още един ефект: въздигане на българското с цел повдигане на националното самочувствие, често вървящо ръка в ръка с принижаването на чуждото. За съжаление, това рядко става на база рационално обективно сравнение и пренесено в научен контекст, води до склонност към отричане на световната наука за сметка на величаенето на местната шарлатания. Отново далече не говорим за уникално българско явление, Русия и тук е лидер. Там например, изглежда, се правят опити да бъде реабилитиран Лисенко, произтичащи именно от желанието да се демонстрира превъзходството на руската наука (Kolchinsky 2017).

А обяснението за дълбоката икономическа, културна, демографска и пр. криза се намира най-лесно в конспиративните теории. В статията на Гагов (2016) намираме няколко прекрасни илюстрации на този тип мислене:

„Все по-ясно се оформя процесът на глобален преход към нов тип обществени отношения (Христов 2015, 2016), носещ названия като Ера на водолея, Нов световен ред и епоха на антихриста. Очертава се всеобщо имплантиране на чип в хората, заплащане само чрез този чип (премахване на заплащането в брой), глобален контрол върху производството и разпределението на стоките, на първо място на храните и др. под.

[...]

За какво им е на властимащите това множество при положение, че трудът им в технотронната ера (Brzezinski 1970) ще се извършва от машини и роботи (Wakefield 2015)? [...] Реално се оформят два подвида човечи, от които първите владеят знанията и ресурсите, управляват процесите и са отлично организирани, а вторите са с промити мозъци и се водят от биологичното“ (Гагов 2016: 103, 109).

Не бива да се разбира погрешно, че автоматичното отхвърляне на всички конспиративни теории е единствено възможният ход на действие. Историята е пълна с примери за реални конспирации. Но те трябва да бъдат подлагани на обективен анализ спрямо фактите. Иначе се изпада в състояние на тотална ирационална параноя, която има ефект на универсална интелектуална киселина, разлагаща всичко, включително и добре установени научни теории. Трябва просто да се постулира достатъчно мащабна и сложна конс-

пирация, което се и прави, от креационисти, противници на ваксинациите, отричащите реалността на глобалното затопляне, и всевъзможни други групи. И от Гагов (2016):

„На обществото обаче се внушава легендата, че в науката, за разлика от другите обществени сфери – политика, спорт, медии, образование, вероизповедания и т.н., цари висок морал, а честността на болшинството най-известни и успели изследователи е извън всякакво съмнение. Свидетели сме на друго. По някои въпроси учените заблуждават организирано и системно.

[...]

Учени от най-авторитетните и компетентни академични структури са въввлечени в обосноваването и пропагандирането на разнообразни твърдения с обществена значимост, включително и на такива с вероизповедни импликации. В случая с Еволюционната теория се прави опит да се докаже, че описаното в Библията сътворение е неистинно“ (Гагов 2016: 104, 108).

Авторът е прекарал достатъчно дълго време зад кулисите точно на науката, която се предполага от Гагов, че е систематично фалшифицирана, и точно по местата, където се предполага, че тези машинации се извършват, и може да го увери, че ако и начинът, по който кренвиршите да се правят, наистина да е нерядко нелицеприятен, е абсолютно невъзможно нещо толкова фундаментално и гигантско по мащабите си като еволюционната теория да бъде продукт на конспирация. Но процесите на гниене са достатъчно напреднали, за да виждаме такива абсурдни тези да се подкрепят активно в академичната общност, дори и в най-елитните български институции.

### **Заключение (относно последствията от дерационализацията)**

Доколко следва да се опасяваме от бъдещото установяване на креационизма в България?

Преди да си отговорим на този въпрос, необходимо е да се разбере какво е цялостното отношение на населението към еволюцията. За да се води активен спор по темата, въпросът за произхода на човека трябва да присъства видно в общественото съзнание. Това е така в САЩ поради фанатизма на много от протестантските деноминации и поради успешното политизиране на темата. Но в България ситуацията се различава съществено. Масивна креационистка пропагандна кампания засега няма, но и за еволюцията от чисто научна гледна точка не се говори въобще. Детайлни социологически изследвания, които да установят какво точно е нивото на разбиране и възприемане на еволюционната теория, биха били много полезни за изясняване на положението, но такива засега не са налични. Съответно ще се наложи да спекулирам относно какво е то на база наблюдения върху медийното пространство и преподаването в училищата. Научните теми на практика отсъстват от медиите, а положението в образователната система е откровено трагично. Природните науки са със силно орязани часове, като се е стигнало дотам, че в общозадължителната подготовка биологията въобще не се учи в последните една или две години, а в предходните години е ограничена до един или два часа седмично, което е крайно недостатъчно за изграж-

дане на каквото и да било адекватно разбиране за изучаваното. Положението по физика и химия е същото и тенденцията е за допълнително влошаване, тъй като по необясними причини в обществото се е насадило абсурдното схващане, че в училище се учат прекалено много „ненужни“ неща. Така в 10-и клас генетика се учи половин година, още половин година се учи еволюция, и за повечето хора това е последният момент в живота им, в който те се докосват до тези въпроси, тъй като българските университети следват модела на тясна специализация още от самото начало на следването и не изискват никакви общообразователни курсове. Съмнително е доколко повечето хора в държавата въобще някога са се замисляли върху произхода на живота и неговата еволюция. Това е, от една страна, донякъде положително, тъй като поне в умовете им не са насадени дълбоко погрешни идеи по въпроса, както е на много други места по света. Но то е и голям проблем, тъй като правилното научно разбиране им е чуждо и е налице дълбока уязвимост към навлизането на псевдонаучни идеи.

Как ситуацията ще се развие в дългосрочен план зависи от това какво ще се случи на две нива. В рамките на академичната система опитите за въвеждане на ИД като сериозна алтернатива на истинската наука трябва да бъдат контрирани от отговорните учени в нея, преди достатъчно дългото присъствие на такава реторика само по себе си да осигури на ИД сериозния наукообразен имидж, който движението търси. Успехът в това начинание зависи от наличието на осъзнатост относно значението на проблема и на достатъчно мотивация веднъж завинаги да бъде сложен край на кризата с псевдонауката.

Може би по-голямата опасност се крие в опитите да се въведе вероучение/предмет „Религия“ в средните училища. Ако в детската градина и между 1-и и 8-и клас се преподава чист креационизъм, доколкото такава преподаване е ефективно, то ще нанесе трудно обратими в по-късните класове, с техния ограничен брой часове по природните науки, поражения. Невъзможната и в момента мисия учениците да бъдат научени на еволюционно мислене ще бъде утежнена още повече с допълнителната задача да се изкоренят безумията, натъпкани в главите им в ранна детска възраст.

Какво точно ще стане зависи много от по-общия контекст, в който се водят тези дебати. Показателно е, че аргументите в подкрепа на обучението по религия обикновено се въртят първо около предполагаемия положителен поведенчески ефект, след това около поддържането на православната идентичност на българите и едва тогава, ако остане време, се стига до теология и космология. От време на време може да се чуе изявление в духа на това как ако децата се учат, че са произлезли от животни, то не е чудно, че те после се държат като такива, но това са като цяло изолирани епизоди. Т.е. не говорим за изцяло, дори и за основно религиозно мотивирано явление, а по-скоро за реакция спрямо кризата на идентичността.

Креационизмът отвъд океана не е просто продукт на конфликта между Библия и палеонтология, той е също така и реакция на консервативната,

традиционалистка култура на южните американски щати към модерността, възприемана като подкопаваща устоите на техния начин на живот. Същата реакция се наблюдава днес на много други места по света, тъй като модерността, в резултат на глобализацията, сега упражнява такъв ефект върху традиционните общества по цялото земно кълбо. Към това се прибавят чисто политическите и икономическите неравенства между западния свят, развиващите се страни и тези от Третия свят, и всичко това създава дълбоко цялостно недоверие към европейската култура, а по асоциация – и към науката като неин исторически продукт. За съжаление, разбирането, че науката съществува съвсем независимо от тази култура, е само по себе си зависимо от задълбочено познание за и разбиране на същността на науката.

Така се стига до наистина трагични ситуации като например провалът на глобалната програма за елиминиране на детския паралич. Към днешна дата вирусът все още е ендемичен в Нигерия, Афганистан и Пакистан, тъй като ваксинационната програма там търпи неуспех, причината за което е силната опозиция на местните религиозни лидери, мотивите за която включват виждането, че това е неоправдана намеса в божиите дела, комбинирано с конспиративни теории как ваксинационната програма всъщност е скрита стерилизационна такава, и дълбоко недоверие към всичко със западен произход. В резултат десетки доктори и медицински сестри бяха атакувани и убити в последните няколко години в проблемните райони и ваксинациите спряха (Bhutta 2013; Riaz, Waheed 2014). Умишлено използвам този екстремен пример, с неговото едновременно самоубийствено и вредно за всички останали безумие, за да илюстрирам сериозността на положението.

Тук, разбира се, някои биха възразили: „Но какво общо има Пакистан, държава от Третия свят, с България?“. В действителност има съвсем не малко общо, тъй като в последните три десетилетия наукоемките производства изчезнаха от територията на страната, с тях и съответните технически експерти образователната система се срина тотално, суеверия и псевдонаука от всякакъв сорт се вихрят безпрепятствено в медийното пространство, а вече и в академичните среди. Всичко това са характеристики именно на държава от Третия свят, т.е. траекторията на развитие е на връщане от модерността към едно домодерно състояние, със съответния потенциал за враждебна реакция срещу елементите на тази модерност.

По-горе споменах политическите и икономическите фактори зад недоверието към науката, но те заслужават по-задълбочено внимание. Добре известно е, че икономическото неравенство по света нараства през последните години до все по-екстремни нива и че в глобален план само едно малцинство от хората, концентрирано в глобалния „Запад/Север“ плюс изолирани острови на просперитет извън него, се радва на високи жизнени стандарти. Дори и без елемента на културна доминация, това неравенство създава дълбоко недоволство от страна на глобалния „Юг“. А в по-ново време такова недоволство се генерира и в самите западни държави, от страна на слоевете от населението, които се оказаха жертви на глобализацията спрямо „елитите“ в тези страни.

Дългосрочните последствия за науката са потенциално изключително опасни. Съвременната наука е институционално тясно свързана именно с механизмите за политическа и идеологическа поддръжка на социоекономическото статукво. Отново подчертавам, че по никакъв начин не следва, че науката като цяло трябва да се счита за дискредитирана, но за да се разбере това, е необходимо ниво на научна грамотност, което, за съжаление, малцина притежават. Видимите отвън факти са, че в едни и същи елитни институции физици, химици, геолози и биолози правят важни фундаментални открития, докато в съседните на тях сгради се помещават икономически и политологически департаменти, генериращи идеологическа пропаганда в подкрепа на дълбоко неизгодни за повечето хора икономически политики, и че глобалният „елит“ е продукт именно на същите тези университети. И че науката е основополагаща за дейността на голяма част от мултинационалните корпорации с тяхната заслужено придобита лоша репутация. Подозрението към самата наука покрай тези нейни асоциации възниква естествено в условията на липса на по-задълбочена информация. И именно това наблюдаваме в статията на Гагов (2016) с нейните фантазии как еволюционната теория е конспирация на глобалните елити с цел морално разложение и контрол върху масовото съзнание.

Ако има конспирация, тя е несъзнателна и по-скоро точно в обратната насока, което е и последният елемент от заформящата се трагедия за науката. И двете най-общии доминиращи политически идеологии на Запад, т.нар. „ляво“ и „дясно“, култивират откровено антинаучни настроения с цел осигуряване на електорална подкрепа ако и реториката на „лявото“ да е официално пронаучна. Това явление е най-ярко видимо отвъд океана, където най-лоялните републиканци са религиозните фанатици, докато от другата страна са се ориентирали към етническите малцинства, малцинствата с алтернативна сексуална ориентация и феминизма. Защо религиозните фанатици са проблем за науката е ясно. Но ситуацията съвсем не е розова и от другата страна, най-вече в резултат на влиянието на постмодернистките теории за ситуираното познание, според която знанието зависи от личната перспектива на индивида (Harding 1986; Harding 1991; Haraway 1988) и понеже науката е основно продукт на лица от мъжки пол от западноевразийски произход с конвенционална сексуална ориентация, всички групи, които не отговарят на тези условия, следва да гледат на нея с подозрение и като на инструмент за потисничество. Колко дълбоко несъвместими с научния светоглед тези схващания са (на практика също толкова войнствено антинаучни колкото и УЕС) е очевидно. Но въпреки това хуманитарните департаменти на западните университети днес са пълни с преподаватели и студенти, активно застъпващи такива позиции.

Така в днешното общество съществува изначално противоречие: то се крепи изцяло на науката, но в същото време нейните основи се сричат в резултат на късогледни политически стратегии, култивирани антинаучни настроения, и на социоекономическото неравенство, генериращо неприязън

към всичко, намирисващо на елитизъм. Как точно тези противоречия ще бъдат разрешени предстои да видим, но опасността да се сложи край на сравнително краткия от дългосрочна историческа гледна точка период на разцвет на познанието в последните няколко века е съвсем реална. Особено в контекста на гигантските предизвикателства, свързани с глобалната екологична криза и изчерпването на невъзобновяемите ресурси (Meadows et al. 2004), пред които е изправен света и които може да се очаква само да задълбочат процесите на дерационализация.

Историята ни дава достатъчно негативни примери в аналогични ситуации, може би най-яркият от които е случилото се с ислямската цивилизация през Средните векове. След колапса на гръко-римската цивилизация в късната античност нейните постижения са запазени (отчасти) първо от християните в района на източното Средиземноморие, а след ислямските завоевания през VII век – и от Арабската империя. Арабите не просто преписват и превеждат древни ръкописи, но и развиват мащабна за времето си оригинална научна работа, която води до редица значими приноси в математиката, астрономията, физиката, медицината и пр. (Rashed 1996), особено по времето на Абасидския халифат, между VIII и X век, когато Багдад е интелектуалният център на света. По-късното възраждане на философията и появата на науката в Западна Европа са директно следствие на културния обмен с арабския свят от XI век нататък. Логично следва въпросът защо арабският свят е бил водещ научен център през Средновековието, но модерната наука се развива не там, а в Европа, която по същото онова време е била в състояние на полуварварство. Причините са както обикновено комплексни – серия политически кризи и външни нашествия определено са изиграли своята роля, а и институционалната подкрепа за философите, зависещи от покровителството на халифите и винаги гледани с подозрение от по-консервативните елементи в халифата, е била винаги крехка. Но това не обяснява защо не е имало аналогичен интелектуален ренесанс няколко века по-късно, когато Отоманската империя е била в разцвета на могъществото си.

Дълбоката причина за преждевременната смърт на ислямската протонаука следва да се търси във философските развития вътре в исляма, където в края на първото хилядолетие се води битка между, от една страна, мутазитите, по-рационално настроено философско течение, акцентиращо върху разума и логиката като средство за достигане до реално познание, и от друга, ашаритите, които (благодарение особено на трудовете на Ал-Газали) печелят войната. Ашаритските виждания са в основата на ислямския светоглед и досега, и са практически несъвместими с развитието на науката, съответно не е чудно, че тя умира скоро след тяхната победа и че не се е появила отново след това (Riley 2011). Ашаритската философия достига до екстремно разбиране за божиято всемогъщество, според което светът е постоянно създаван и пресъздаван от Аллах, по негова воля, във всеки един момент. А това води до отричане на съществуването на причинно-следствени връзки в заобикалящия ни свят. Само че науката се основава на фундамен-

талните предположения, че съществува обективна реалност, и че случващото се в нея се управлява от причинно-следствени връзки, съответно тя може да бъде разбрана чрез наблюдение и логическо мислене. Без причинно-следствени връзки не може да има наука, затова и в ислямския свят такава няма вече близо хиляда години.

Но наука не може да има и ако се отрече съществуването на обективна реалност (а това е посоката, към която води смесицата от постмодернизъм и политика на идентичността от последните десетилетия), и ако се позволи на идеологически, политически и религиозни съображения да диктуват какви да бъдат научните теории, представител на която тенденция е статията на Гагов, и която по същество е опит да се наложат личните предпочитания относно това каква реалността трябва да бъде върху заобикалящия свят. Което, разбира се, е обречено на неуспех що се отнася до промяната на обективната реалност, но въпреки това може да се окаже доста успешно в подриването на основите на науката особено когато други фактори движат събитията в същата насока.

Последствията от това по правило са дълбоко негативни. Продължаващата вече векове икономическата и културна маргинализация на ислямския свят илюстрира много добре парадокса, лежащ в сърцето на противопоставянето срещу науката като враждебна реакция срещу модерността и като резултат на недоволството от икономически и политически обстоятелства: ако успее в целите си, то елиминира именно основния инструмент за решаване на социалните проблеми, които го пораждат. Парадокс, който е в действие и в конкретно българските условия – деиндустриализацията и дерационализацията на страната имат за следствие както дълъг списък от социални патологии, така и създаването на благоприятна среда за появата на антинаучни настроения, което пък от своя страна задълбочава процесите на дерационализация, по този начин затваряйки порочния цикъл. Измъкването от който след това не е никак лесно, и поради тази причина всичко възможно следва да бъде направено да не се позволи той да се затвори.

## ЛИТЕРАТУРА

- Велкова, Т. Д. 2016. *Философски импликации на теорията за Интелигентния дизайн*. Дисертация, СУ „Св. Климент Охридски“.
- Гагов, Х. 2016. Има ли разум във вселената? Интелигентният дизайн – играч без акредитация на терена на теоретичната биология. // *Философски алтернативи*, 4, 100–114.
- Гурова, Л. 2016. Интелигентният дизайн: какво той е и какво не е и как обикновен непрофесионализъм компрометиращ родната философия (и наука). // *Философски алтернативи*, 4, 115–125.
- Димитрова, Т. 2015. Относно топ десетте научни проблеми на биологичната и химична еволюция. // *Философски алтернативи*, 1, 103–113.
- Маринов, Г. К. 2016. Интелигентният дизайн и съвременната еволюционна биология. // *Философски алтернативи*, 2, 99–127.

- Allen, E, Beckwith, B, Beckwith J, Chorover S, Culver D, et al. 1985. Against „Sociobiology“. // *The New York Review of Books*, November 13.
- Avery, O. T., Macleod, C. M., McCarty, M. 1944. Studies on the Chemical Nature of the Substance Inducing Transformation of Pneumococcal Types: Induction of Transformation by a Desoxyribonucleic Acid Fraction Isolated from *Pneumococcus* Type III. // *Journal of Experimental Medicine* 79 (2), 137–158.
- Bateson, W. 1902. *Mendel's Principles of Heredity*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Bhutta, Z. A. 2013. Conflict and polio: winning the polio wars. // *JAMA* 310 (9), 905–906.
- Campos, L. 2017. Dialectics Denied: Muller, Lysenkoism, and the Fate of Chromosomal Mutation. // *The Lysenko Controversy as a Global Phenomenon, Volume 2. Genetics and Agriculture in the Soviet Union and Beyond*, 161–184. Palgrave Studies in the History of Science and Technology.
- Correns, C. 1900. G. Mendel's Regel über das Verhalten der Nachkommenschaft der Rassenbastarde. // *Berichte der deutschen botanischen Gesellschaft*. 18, 158–168.
- de Vries, H. 1889. *Intracellulare Pangenesis*. Jena: Fisher.
- de Vries, H. 1900. Sur la loi de disjonction des Hybrides. // *Comptes Rendus de l'Académie des Sciences*. 130, 845–847.
- Dennett, D. 2006. *Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon*. New York, NY: Penguin Group.
- Ehrman, B. D. 1996. *The Orthodox Corruption of Scripture: The Effect of Early Christological Controversies on the Text of the New Testament*. Oxford University Press, USA.
- Ehrman, B. D. 2009. *Jesus, Interrupted: Revealing the Hidden Contradictions in the Bible (And Why We Don't Know About Them)*. Harper Collins, USA.
- Ehrman, B. D. 2011. *Forged: Writing in the Name of God – Why the Bible's Authors Are Not Who We Think They Are*. HarperCollins, USA.
- Ehrman, B. D. 2012. *Forgery and Counterforgery: The Use of Literary Deceit in Early Christian Polemics*. Oxford University Press, USA.
- Ehrman, B, Pleše, Z. 2011. *The Apocryphal Gospels: Texts and Translations*. Oxford University Press, USA.
- Fisher, R. A. 1930. *The Genetical Theory of Natural Selection*. Oxford, UK: Clarendon Press.
- Gould, S. J. 1981. Evolution as Fact and Theory. *Discover* 2(5), 34–37
- Haldane, J. B. S. 1932. *The Causes of Evolution*. New York, NY: Longmans Green.
- Harding S. 1986. *The Science Question in Feminism*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Harding, S. 1991. *Whose science? Whose knowledge?* Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Haraway, D. 1988. Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies* 14 (3), 575–599.
- Ings, S. 2016. *Stalin and the Scientists: A History of Triumph and Tragedy 1905–1953*. London: Faber & Faber.
- Kimura, M. 1968. Evolutionary rate at the molecular level. *Nature* 217, 624–626.

- Kolchinsky, E. I. 2017. Current Attempts at Exonerating 'Lysenkoism' and Their Causes. // *The Lysenko Controversy as a Global Phenomenon, Volume 2. Genetics and Agriculture in the Soviet Union and Beyond*, 207–236. Palgrave Studies in the History of Science and Technology.
- Landry, E, Rickles, D. (eds.). 2011. *Structural Realism: Structure, Object, and Causality*. Dordrecht: Springer.
- Marinov, G. K. 2014. Theistic Evolution in the Postgenomic Era. // *Zygon* 49 (4), 829–854.
- Meadows, D. H, Randers, J., Meadows, D. L. 2004. *Limits to Growth: The 30-Year Update Paperback*. White River Junction, VT: Chelsea Green Publishing.
- Mendel, G. 1866. Versuche über Pflanzenhybriden. Verhandlungen des naturforschenden Vereines in Brünn, Bd. IV für das Jahr 1865, Abhandlungen, 3–47.
- Metzger, B. 1987. *The Canon of the New Testament. Its Origin, Development, and Significance*. Oxford, UK: Clarendon Press.
- Morgan, T. H. 1926. *The Theory of the Gene*. New Haven, C.T: Yale University Press.
- Morgan, T. H., Sturtevant, A. H., Muller, H. J., Bridges, C. B. 1915. *The Mechanism of Mendelian Heredity*. New York, NY: Henry Holt.
- Neuenschwander, D. E. 2010. *Emmy Noether's Wonderful Theorem*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Pinker, S. 2000. *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature*. New York, NY: Penguin Books.
- Pollock, E. 2008. *Stalin and the Soviet Science Wars*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rashed, R (Ed.). 1996. *Encyclopedia of the History of Arabic Science*. Volumes 1–3. Abingdon, UK: Routledge.
- Riaz, F, Waheed, Y. 2014. Islam and polio. // *Lancet Infectious Diseases* 14 (9):791–792.
- Riley, R. R. 2011. *The Closing of the Muslim Mind: How Intellectual Suicide Created the Modern Islamist Crisis*. Wilmington, DE: Intercollegiate Studies Institute.
- Sweeney, M. 2013. Israelite and Judean Religions. in *The Cambridge History of Religions in the Ancient World Volume 1*: 151–176, Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Watson, J. D., Crick, F. H. 1953. Molecular Structure of Nucleic Acids; a Structure for Deoxyribose Nucleic Acid. // *Nature*, 171, 737–738.
- Weismann A. 1892. *Das Keimplasma: eine Theorie der Vererbung*. Jena: Fisher.
- Woit, P. 2011. *Not Even Wrong: The Failure of String Theory and the Continuing Challenge to Unify the Laws of Physics*. New York, NY: Random House.
- Worrall, J. 1989. Structural realism: The best of both worlds? // *Dialectica* 43, 99–124.
- Wilson, E. O. 1975. *Sociobiology: The New Synthesis*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wright, D. P. 2013. Syro-Canaanite Religions. // *The Cambridge History of Religions in the Ancient World Volume 1*, 129–150, Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Wright, S. 1931. Evolution in Mendelian populations. // *Genetics* 16, 97–159.